

Волинь, ч. II: Війна.

Світлій пам'яті моєї Матері.

I.

Паринина Матвія цього року над Угорською долиною. Хома-ет-тоє і Кушка Іван, сусіди з обох боків, також тут мають своє пасвисько. Земля угорських селян широко й далеко розляглася. Долина, озеро, луги, пригірок, що луком вигнувся проти сонця, лісом темним, дубовим від північних вітрів заставився. Зруб під лісом на другому схилі і молодий березняк... Границя широка й твердо заросла морогом врізалася геть високо по цю сторону долини. На схилі кущі ліщини, молоді кучеряві дубочки. У кущах камінь здоровенний, ніби спина кита в океані, випнувся з землі, обріс мохом, порепався від вікових танців вітрів. З одного боку камінь зненацька урваний, ніби по ньому вдарили великанським молотом і відбили кусень, що вайлом скотився до долу та в непевності зупинився перед сіножаттю Михайла Турка.

Під урвищем скеля роздвигалась і з її пащек виріс коронатий дуб — розпятий громом на дві половини. Звідсіль і озеро видно. Впало з небес й розбилось на кілька куснів великанське дзеркало, а соняшні проміні водоспадом зливають схили з житом і маком польовим та волошками синіми, і трави з кміном, що вигнались ростом у пояс людини. Та з трав тих мало толку. Рік-річно, як виростуть вони до покосу, літні спеки зливу наносять і тоді озеро води свої невпинно лавою розправляє здовж, як глянеш долиною.

Трави тоді никнуть під водяною навалою. Брудні хвилі свавільно і дико рвуть береги долини, наперають на кущі верболозу та вільхи. Мешканці трав — коники, комахи і все, що жило і раділо у джунглях долини — гинло нараз, неслося на хвилях у невідому безвість...

Страшна тоді ставала долина. Шуміли води, вільхи, шуміли дуби. Жито хилилося, колосся торкалось глинкаватої землі, а маки передчасно обсіпали свої барвисті шати.

Ні, ні!.. Не даремно б'ють громи і хмари наводять зливу. Коли води спадають, на поверхні притоптаних трав лишається риба. Нагальні хвилі масово виплюскують багацтво озера і, мов кусні срібла, лежать і тріпочуться на сонці безвладні тварини.

Тоді з Угорська й Тілявки баби, дівки, хлопці пастушки з кошами виходять і голими руками підбирають карасів та піскорів. При тому бої зводять за здобич угорщуків і тілявчани. Бере та сторона, яка подужає. Закон їх подібний законові хмари і буревію.

Але не тільки за це бились угорщуки з тілявчанами. Ні, ні... Не тільки за це...

Паринина Матвія, Івана Кушки та Хоми — ет-тоє межують

з угорськими полями. За межою поле покате до долу — тїнь і мочар — власність Григорка, прїзвища котрого ніхто не знає. Мужик багатий, ледачий і п'яничка. Поле дерном вросло і в осени, коли збирали мізерний овес, паші було, хоч косу підкладай. Хто б не полакомився на таку пашу? І тїлявчани випасали її. Угорщуки нераз силкувалися недопустити цих, але дарма... Знов бої. Ні одної рибки без бою. Ні одної стеблини паші... Так.

Але найважніше (і це з покоління в покоління): Володько цього року заприсяжний пастух. Чорний, пружний, вивітряне конопляне волосся, репаті лапаті ножиська. Пасе шість корів дійних і четверо ялівнику. Це не Лебедщина і росходу тут — межа з межею сусїдує — будь на сторожі!

Слава, що межує паринина не зі „шкодою“. Межує з парининою, а на Ет-тоє пасе своїх четверо хвостяк „німий“. Імя його Роман, але знають його, як „німий“. Дебелий хлопчисько, лоб твердий, барви паленої цегли, ніби щойно з огню.

Від Кущиного сусїдують два білоголові „маміні“ лобурі: тонкі і ніжні Хведько та Ілько. Худоби дванадцяттеро, тому двох волочуться. Один не впасе, бо пас кожний на свому — це моє, там твоє, а по середині, дивись, чїтка межа, креслена в плянах, законом великої держави суворо хоронена!

— І добре! — казав Матвій. — Ненавиджу отого спільного, того „людського“... На свому, хоч стань, хоч сядь, хоч покотом... Я пан тут. Так. Кожний має право кусник пана в собі мати...

Тому межу суворо берегли. Тому коло товару зїваків не корч і вуха май на двадцять п'ять... Паси на свому.

„Ах, коли вже воно скінчиться“, — думає по соте чи тисячне Володько. Поле, поле й поле. По середині паринини буда, соломною крита. Там мїх, там якісь латухи, там палиці з ліски, цяцьковані ножиком-рачком з червоною колодочкою, купленим за три копійки. Буревій, дощ, чи злива — буда сховає. Володько сам ставив, крокви збивав, лати краденими з двірських штахетів цвяхами прибивав і пошивав старими з панської клуні сніпками. На випадок „війни“ з угорцанами дві схованки зручного каміння припасав.

Думи заважають Володькові, Клятї, дурні думи. — А куди, Рогата, щоб тобі очі злегенька, Бог дав, вилізли! —

Це саме тоді, коли думи вертілися разом з Тарасом Бульбою коло Дубенського форту, де славний батько нищив неславного сина за зраду.

— Хто то були такі запорїзькі козаки? — питав Володько минулої неділі свою панї-вчительку, яку навідував і літом.

— Ёе, то такі люди, що на Дніпрї січ свою мали і за землю руску та царя православного ляхів-їзуїтів, турків та інших невїрних шаблями воювали...

— А що то є Україна? — питав він далі.

— Україна? То, кажеться, така область над Дніпром, там коло Києва, чи що...

Неясні це відповіді, і цікавість далеко ще невдоволена.

— Во-лодь-кууу! Володь-кууу! — чує зненацька хлопець.
Зривається, бо лежав черевом на землі і падав ногами. Мав саме за Рогатою бігти.

— Володь-кууу!...

— А чогооо?!

— Угорщуккии!

— Це Хведько. Товар його у долині над границею. Хведька видно за горбом тільки по пояс. Приложив долоню до рота і кричить... Небезпека! Сполох! Ворог на овиді!

Володько зривається і мов стріла летить над границю. За Рогату зовсім забув. З долини швидко одну по другій жене Ілько свою худобу.

Корови попутані гицають, як тільки можуть, з останніх сил, а Ілько газдилить по їх клубах палюгою. З другого боку німий, також відганяє скоріш свої корови догори від границі.

— До купи! Ільку! Згонь до купи товар! — кричить на бігу Володько. — Ти! Ти! — вимахує руками на німого і показує, щоб згонив і свій товар до буди. Той помічає і вихором летить на вказане місце.

— Гей, гей! — кричить Володько, розмахує товстючою палюгою і пре до границі назустріч ворогові. За ним побіг Хведько, а далі німий.

Добігли до границі і зупинилися. Володько швидко дихає. На чолі піт. Перед ними Григоркове з нескошеним вівсом поле. З протилежного боку з гори від каміноломень пре в долину з десятка угорських пастушків. Вони пасуть на толоці, тому їх багато. В руках у кожного бук і торба каміння.

Побачили протизників і зупинилися.

— Давай-давааай! Давай-давааай! — потрясаючи високо над головами буками, хриплими дикими голосами викрикують вони своє воєнне гасло.

„Приймати? Не приймати?“ — швидко працює Володькова думка, але німий уже белькоче і потрясає палицею.

— Давай-давааай! — викрикнув Володько і добавив лайку.

А дерманці клинці,
пекли жабу в ринці,
всіх дерманців запрягали,
з печі жабу витягали!

Затягнули хором угорщукки. Така образа! Боже, така непростима образа!

А вгорщани шмаркачі,
пекли жабу у печі,
батька й матір запрягали,
з печі жааабу витягали!..

Відчитали їм Володько й Хведько. Таке нечуване зухвальство трох бельбасів зовсім роздратувало ворогів. Німий лопотить безупинно, розмахує товстючою своєю палюгою і готовий з копита кинутися в бій. Але Володько ні.

— Каміння давай! — гукнув він. Хведько кинувся до схованки по каміння. Цього цінного військового знаряддя по цю сторону обмаль, тому треба обходитися з ним обережно. Під час бою треба по можливості підбирати те, що накидає ворог.

А той пер вже що духу в діл до сіножатів. Ось вже гицають високою травою, добігають до Григоркового віса і зникають. За пригорком їх не видно, тому напруження, поки вони вигулькнуть на цьому боці, ще більше.

Скільки їх? Раз, два, три — п'ять, що бігли з-заду, а спереди також з п'ятеро. Нападу треба сподіватися з боків і з переду.

— Держіться, хлопці! — затискає зуби та кулаки Володько. Німому наказ дивитися на правий відтинок, Хведька ставить на лівий, а сам в середині.

— Не підпускати до себе. Камінюками! На палиці не підемо... Вони нас злущать... Их у троє більше...

І тут блискавично приходять Володькові нова думка.

— Сховаємся! — сказав він. — За гноєм...

На полі поскидано купками гній і хлопці миттю залягають за ними. Вискакувати зненацька, несподівано. Володько подасть знак.

Залягли. Ожидання. Пражить сонце. Володько запер віддих і вслухується у кожний гамір, що доходить з долини. Серце нагально стукотить.

По небі нечуyno сховзають хмарки... Мертво, непорушно стоять дубки. Зелений їх лист відблискує промінem. У вісі стрикотять коники.

Першими вигулькнули з-за горба ті, що бігли навпростець. Ліве крило пішло під гору яром, праве кущами, де розбитий камінь.

Просто через овес борсається трьох обвітрених чорнопиких з лишаями хлопчиськів. У руках буки. Вибігли на рівнину: — давай — даваай! — крикнули майже нараз.

Ніхто їм не відповів. Тиша. Всі три зупинилися. Віддаль від границі — раз кинути камінем.

— Хлопці, вперед! — викрикує Володько і зривається, мов опарений. За ним зривається Хведько, за Хведьком німий. Всі три стрімголов летять проти напасників.

Це було так несподівано для угорщуків, що вони не встигли кинути ні одного каміння. З місця пустилися навітки. Стрібають вівсом, тільки постольці мигають та набиті камінням торбини гарцюють по задах. За ними навздогін летять камінці, а німий на цілу околицю реве своїм диким ревом.

— Стій! — гукнув Володько. З обох боків вигулькнуло ще кілька угорщуків, які, пригнувшись, пруть на допомогу своїм товаришам.

У віддалі сто кроків всі вони зупинилися. Володько і товариші вперлись у них гострим лютим поглядом.

Бац! — чіткий камінчик вирвався з руки угорського лівшуна, описав у повітрі криву струну і чвякнув у землю. Володько відступив лиш два кроки і піднявши, сховав його в кишеню.

— Кидай ще! Кидай, чортяча ратице! Рило твоє значно краще як у нашого кнура, — кричить Володько.

Німий жбурнув і собі камінчика. — Ти! Не кидай! — накинувся на нього Володько, показуючи на обмаль камінців. Хай вони, мовляв, перші кидають.

Це було гаслом наступу угорщан. Кілька камінів сипнулося на дерманців, які не встигали їх піднімати. Кожний мусів берегти себе від каміння...

— Гурааа! — крикнули угорщани і всі сипнулися вперед. Дерманці почали відбій. Камінці сипляться градом. Німий озвірів і готовий з буком кинутися на напасників. Але в той мент круга камяна галька бацнула його в суглоб правої руки. Хлопець закричав. Володько шворно шпурнув камінчика і попав угорщука в ногу. Той присів одразу.

Та не встиг Володько повернутися на крик німого, як в очах його сипнулись іскри. Над самим своїм оком відчув гострий дотик камінця. Хвильку нічого не бачить. А коли відкрив очі, угорщани були під самим носом.

Дерманці рухнули навтьоки. Угорщани за ними. Крик, свисти. Каміння сиплеться за втікачами. Володькові тече з чола піт і кров. Нагнув наперед голову, щоб краплини спадали на землю, хоронив сорочку від плям — мати не мусять знати. Ніщо.

Аж на горі зупинилися. Угорщуки добігли до буди і там застрягли.

Володько нагнувся. — Ах, Боже! — вигукнув Ілько. — Володьку! У тебе ціле чоло розколоте...

— Ааа! То нічого. Але я й йому різнув. Бачив, як бебецнув... Як сніп. При по воду!..

Ілько пустився в Мозолянку по воду. Угорщуки гасали навколо буди і по хвилині з неї задиміло.

— Володьку, Володьку! — кричить Хведько. — Твою буду запалили!..

Володько глянув туди, тримаючи праву долоню над правим оком. Через пальці сочилася кров і маленькими пружками стікала і капала.

— От, зволочи! — з притиском вирвалось з його уст. — Василюю! Василюю! — почав гукати.

Дим над будою звівся, мов верблюд, двома горбами і все вище та вище відпихав блакить. Сонце смажило боки землі з найбільшою увагою. Навіть пільні коники цвіркуни і весь народ травняний середнього літа принишк.

А буда розпустила огненні крила і, здавалось, бажала під блакить за димом звестися. Василя тут ніде не було. Це Володько лиш так, щоб настрашити угорщуків, кричав.

— Чекай, чекай, стоболів тобі в ребра! — гукає Володько. — Ми ще вам покажемо!..

Але угорщуки виразно святкували свою перемогу і налюбувавшись видовищем огню, дико, різко викрикнули мерзенну лайку і побігли...

Бігли стрімко, сильно, як могли, ніби за ними хто гнався. Німий послав їм навздогін своє: — Та-та-ауааа! — та кілька камінчиків.

Ілько приніс у шапці воду. Гнався, мов навіжений, бо вода утікала. Володько мив чоло і ціле обличчя, але бракнуло води і він недомитий виглядав на недомальований образ. Ще раз погнав Ілька в Мозолянку.

А корови паслися разом. Небезпека ворожого нападу зеднала усіх. Підійшли до буди. Огонь, мов пес голодний, обглодував крокви та лати. Ні одної соломинки не лишилося.

У повітрі літали кусники ватри і чути запах згарених Володькових лахів, що були заховані в буді.

Разом з будою догоряв і день. Над лісом знялося сонце, бє боем промінняним на всі боки; тінь від дубів довшає, сягає спочатку паринини Кушки, далі розтяглася й до Матвієвої. На угорських полях хтось виспіває протяжну, голосну пісню.

І коли сонце запало за ліс і увінчало його короною велитенської пожежі, до Володька вийшла Катерина, щоб допомогти пригнати до дому товар.

— А це ж хто такий дурний спалив буду? — здивувалась Катерина.

— Угорщуки. Напали на нас чорти і геть усе розбили, — каже Володько.

— А ви ж де були? Не могли їм накласти?

— Добре не могли. Їх десять, а нас три... Спробувала б ти їм насипати...

— А над оком у тебе що? Господи! А сорочка. Дадуть тобі мати... Камінюкою дістав, що? А що, коли б у око вгаздилив?.. Такі дурні хлопчиська.

— Ну, що ж... Війна...

— Війна, війна. Шмаркачі такі і вже війна. Аби вам нарізав у сіданку... Та як би нарізав, знав би один з другим, як воювати.

— Ет, що ти тут тяміш... А що ж? По твоєму вони нападають на нас, а ми... Що ми? Маємо їх ласки просити, що?

Корови вели повязаними на ланцюгах. Дорожинка вузька, то треба обережно. Дома „зводина“. Зводили клуню і Матвій кликнув людей, щоб помогли звести стовп та платви. Сам перевіз половину панської клуні, сам додав матеріялу, сам потесав, подовбав, поскладав, тільки сам не потрапив звести. Кожна сила має свої межі.

На зводини зійшлося доста народу. Гармідер, жарти. По праці вечера і чарка. У хаті місця мало, тому зробили столи з дощок у клуні. Клуня велитенська, не дильована, одні стовпи, платви, бальки, та крокви. На крайній від сходу крокви тичку з великою китицею цвітів прибили.

Обсіли навколо столу. Настя спідницю підтикала, рукави позакачувала і носить мису за мисою. Матвій ще не висох від поту, з прилиплою до спини сорочкою розливає горілку.

— Щоб сто літ стояла, повно кіп мала, ні грому, ні огню не боялася! — пив дядько Стратон. Гур!

— Гураа! Віват! Хай жиє! — підхопили хлопці.

Чарка за чаркою кружляла навколо столу. Побажання, жарти, а далі вдарили пісню.

Впала роса і туман спустився нечуїно та розклався вигідно над долиною.

Та туман яром котиться,
Гей! Краще жить нам хочеться!..

Зоря вирвалася з самої глибини неба і розтявши синю дорогу, внизалася у сталеву лісову стіну. Туди ж добігають і вдають і пінявою луною котять у глибінь хаші, яру розлогого парубоцькі підголосники. Стратонів Максим, Хомів Мирон, Василь, а за ними старші — збили вирзу шалену, широку, незрівняну ні з чим.

Ет-тоє звівся за столом на куці у порваних штанах ноги. Світло лампи бє в його заплилі маленькі очі і вони кліпають та горять, ніби сполохані, а шпакватий його чуб задерся назад. Правиця з тяжким залізним п'ястуком звелася до гори і твердо лягла на ляду столу.

— Слухайте! Ет-тоє, хочу сказати... Цитьте там! Гей! Замовкніть! Хочу сказати... ет-тоє — ми сьогодні звели клуню! Так. Ми звели клуню. Всі ми, всі що є ет-тоє за цим столом. Ми звели клуню Матвієві Антоновичу Довбенкові, котрий — всі знаємо — господар — дай Бог нам усім таким бути. Да! Ето верно. Господар він чесний, звесно, порядошний і слово має тверде і важке. Скаже і руб'... Кожне слово — гроші... От все одно, що приміром, аблокат який, що перед самим судьйою царським встає і ріже межиочі правду. Бо де правда, там Бог, а без Бога ні до порога. Так сказано у святих древніх книгах...

А тому встав я „сьодня“ отут, щоб хочь, як то кажуть добрі люди, та й ет-тоє закон нашої землі хоче — встав, щоб випити ще одну чарку за здоровля нашого товариша і господаря Матвія... Многая літа!

На підпитку всі гримнули: Многая лііта, многая лііта! — Стратон аж руку підняв, ніби регент і розмахував нею поволи за співом.

Матвій заскочений і зніяковілий. Його дебела постать завовтузилася по-за плечима гостей... — Ет, — помахував він незручно лівою рукою, бо у правій пляшка з горілкою... — Все то нідочого... Ет!... — і низував вибитим плечем. — Чоловік, знаєте, — казав він — на те й родиться, щоб бути добрим і порядним господарем... А що ж, а як же-ж!... А я робив, скільки міг... Діти виростуть, хай далі роблять... Так.

А Володько, попривязував ланцюгами корови, жадобо накинувся на миску паруючих галушок з молоком.

— Господэньку, Господоньку! — загомоніла Настя, глянувши на його чоло. — І хто тебе отак позначив? Ти, вітрогоне!

Володько краще змовчить. Сидить на порозі, брудні коліна повилазили зі штанів, на колінах гаряча миса. Сьорбає її і наслухує гармідер в клуні.

І приємно йому бачити батька і його радість. Здається, Матвій святкує якийсь особливий урочистий день. На рожеватому тлі вечірнього неба чітко зарисовуються темні верзерунки кроков його будучої гордості — клуні.

О півночі люди розійшлися і рознесли по хуторах свої виспи. Ще довго собаки гавкали, ще довго то там, то інде знімався і падав невтомний уривок пісні, ніби борюкаючись з упертою тишою, освіченню тяжкими, мов мідь, відливими місяця.

Завтра буде знов день. Встане сонце і встануть люди. І Володько також встане після настирливого матірнього: — А вставайно... Вставай!... Чуєш, ти?

— Ах... Я ще трошки посплю... Ви вже подоїли корови? „І як їм хочеться так рано вставати“ — подумав він.

— Ну, ну... Ти но вставай. Он уже всі погнали... Сонце вже он куди вигналось...

Він підніме і розтросить тяжкий кам'яний сон і вмие холодною росою, зібраною з листя маку: руки, очі, побіжить по молодій конюшині, щоб освіжити набряклі за ніч ноги.

А поки що він спить так міцно і так невимовно солодко. Матвій спить також. Спить на дворі під недавно зложеною повіткою. Настелив на прісках соломи і логовисько готове. Спить, як і завжди, горілиць. Сіре пасьмо місяця прорвалось через дірку повітки і всілось плямою, мов розбещений кіт, на твердій його бороді.

— о —

Довжелезна, широка тінь Жолобецького дубового лісу швидко коротшала. Над лісом спялося безліч невидимих жреців, які урочисто зносили на небесне склепіння велитенське огненне світило.

Земля тріпалась, мов піймана пташина, розгортала окраси, брєніла барвами. Нивки поля мов багатокольоровий прапор, маєстатно маяли своїми просторими полотнищами.

Володько бадьоро ступає босими ногами по сухій, холодноватій дорожині і веде на ланцюгу четверо — цугом худоби. За ним Катерина ще четверо тягне.

Йде близько коло корови Лисої. Праву руку положив їй на хребті. Це велика червоनावої масті з лисиною на голові, спокійна з добрими дурноватими очима тварина. Належить вона Катерині, бо дістала від діда Юхима, коли відходила від нього.

З Лисою звязана Манька. Вона дуже подібна на ту, яку колись продав Матвій на купівлю землі. Така саме на масть, та саме порода, навіть куцохвоста. Ці дві корови — гордість Матвієвого господарства. Решта — дрібніщі, хіба ще Рогата.

Корови повільно і байдуже ступають. Їх широкі ратиці потріскують від великого тягару.

День буде жагучий, як і всі попередні. Гарячі проміни стрижуть прудко по рештках роси, яка цієї ночі надто неврожайно випала. Лиш червінь сонця і загар місця, на котрому воно прийняте, підкреслено голосять непевність дня, якусь зміну, якусь ворохобню...

— Ах, коли б дощ... Так його, людоньки, треба... Так, чуєте, тошніла Настя.

— Дощу треба! — казав Матвій, при зустрічі з сусідом. — Земля, як гніт, тверда.

— Ну-да, ну-да! Дощику брак, — відповідає сусід. — День по-дню пражить, як у пеклі.

Володько це чує зі всіх боків впродовж тижня. Пашня завчасно поспіє, не налетіть їй засохне зерно. А цеж відомо...

І коли пасе товар він, час від часу позирає на небо, на хмарки, що викочуються з-за лісу. Дійшовши до півнеба, вони розпливаються. Хлопець схвильований. Він має досить цікавих особистих справ, які безперечно його захоплюють, але „брак дощу“ турбує його навіть тоді, коли про це не думає. Ціла його істота відчуває „брак дощу“, бо це відчуває земля, жито, пшениця, корови і все живе. А хіба ж він не одно, не цілість з тим усім, що його оточує?

На згарищі своєї буди, свого, як він назвав, куріня, стояв довго і з болем у серці міркував над тим, як помститися над нахабними напасниками. — Чекайте! Прийде лиш осінь... Тоді побачимо...

Пригнав „з роси“ ранним, бо сонце смажило, як у кітлі. Задумав обсадити садок дубочками, але для того треба їх виплекати. У одному куті саду завів шкілку і зносив туди з лісу молоденькі дубочки. Обережно з землею викопував малюсинькі деревця, приносив у шапці додому, садив рядочками і поливав. Та не дивлячись на удатність, з якою він пильнував свої шкілки, дубочки в більшості одразу вянули, жовкли і курчилися листочки, а після майже всихали. З жалем і болем дивився хлопець на вміраючі деревця, які він любив і плевав. Треба було йти знов у ліс і приносити нові на місце завмерлих.

— Що то ти там ото вичвораєш? Ти!? Камлуку ти! Думаєш, що тут ліс виросте? — журила його мати... — Краще он пішов би та ряднисько зілляччя коровам припер. Пригнав з паші, як дошки... Не бачиш?

— Я думаю, — розважав Володько, — що дубочки в господарстві пригодяться. Хіба ні? Виростуть, а ліса тоді не буде, вирубають.

Мати всміхається і відходить. А батько взагалі не мав часу до таких справ втручатися. Дяка Богу, має досить клопотів, аби тільки голова та руки витримали.

„На день“ погнав Володько, коли над лісом від заходу купчились потужні кусні вайлуватих хмар. „Ах, коли б вони не розійшлися... коли б не розійшлися? — думав.

Ступав бадьоро, радісніше. Сонце оточене зі всіх боків. Воно вперто змагається з велитенськими, сірими хмарами, що бажають наповзти на нього і задушити...

Іди, іди, дощику,
Наварю я борщику...

Поставлю на вербі,
будуть їсти гороб'ї.

Щей останеться тобі... — виспіває Володько. Він задирає високо голову і впирає погляд у хмари. І вони його, здається, слухають. Повільно, мов отара летючих мамутів, зсовуються кострубаті велитні і зливаються в одну сталеву барви масу... Знизу висуюються ще й ще хмарини. Барва неба темніє. Повітря застигає, лиш час від часу, ледь помітно, гусне то знов рідне, ніби там вгорі хто по ньому топчеться і душить.

І коли небо приймає барву старої бронзи, коли починає вирувати, вибухають перші упередливі громові рокоти. Сонце згасло нараз. Шарпнувся вітер. Знов і знов на чорноті неба хтось блискавично креслив і стерав огненні знаки.

Фііі! Фіііі! — Бразнув вітер. По дорогах піднялася курява. Верхи дубів розпатлались. По житах і пшеницях заплигали зграї лютих тигрів. Володько не стоїть, не сидить. Він бігає, стрібає, голосно виспіває якусь пісню, яку щойно видумав і яку зараз забуде. Голос його бореться з вітром. Волосся, сорочка рвуться з намагою зірватись і відлетіти під хмари. Корови злазяться до купи...

Крап-крап, крап... Одна, друга, десять... На відкриту голову луплять хльосткі краплини. Тріснув грім — гуррур! — покотилося горою... Хтось відкрив там заставу і дощ прудкий, скісний, змішаний з градом сипнув на землю...

Володько нижиться... Міцніше, міцніше! По чуприні, на чоло, щоки і бороду течуть потьоки. Сорочину промочило одразу. Тіло чує холодні струми води, яка стікає по ногах до долу. Небо рішуче розбурилось і громи вигравали свою велику музику, що так підходила до сіро-бронзових дубів, розбухраних тигрів.

І Володько не відчуває прикrostі. Навпаки. Йому здається, що це ще мало. Йому далі співати хочеться і коли б дощ не так плюскав у рот, він заспівав би щось подібного до того, що діється навколо.

Буревій так само зник, як і навалився. Остання черевата хмарина відкрила сонце і воно бризнуло на світ свою горіючу міць. Бризнуло світлом, теплом, розсипалось барвами коштовних камінів по всьому, що росте. Бризнуло, щоб підняти з долини і з-над Жолобецьких та Угорських лісів тяжечі валуни туману.

Озеро вже вилилось і вода свавільно толочить трави. А навкруги свіжо, невинно, так ніби волошки, маки і все, все зненацька відчуло молодість і засміялось дзвінким радістним сміхом.

Другого дня ранком Матвій квапиться обійти поле і поглянути на те, що полишили вчорашні веремії неба. Гей, гей! Усмішка широка сама напинає уста. Роса дзвенить... А пшениця, різал'ма, таки вилягла. Казав не давати гною... Кілька кіп полеглиці буде... — міркує. А жито муром стоїть, лиш дещо вклонилося сходові, по котрому вже гарцює свавільне сонце ранку.

Зідає широко, легко. Мязі курчаться, мов у молодого. Ноги

несуть самі довгою, росяною межею — вздовж, впоперек і назад вздовж.

Чудесно! Рости, рости! Клуно клав не для грашків. Вміститься живого золота досить. Ось тільки стріху пошиє, та дещо нових делів з осичини наколе та подиллює, бодай від „фронту“... Хай хоч від дороги вигляд пристойний прийме... А збіжжя увійде до неї... То, що увійде, то увійде...

II

Прийшла цього гарного літа війна.

Шлях від Кремянця до Шумська не битий, але широкий. Від Матвієвого хутора пішов він просто полями на схід і врізався в саму гущу жолобецького лісу.

Одного ранку виїхав звідти козацький полк. Коні гиржать, списи відблескують у сонці, шаблі брязчать. Курява від комонників товстою ковдрою криє стерні і півкопи на ліво. Люди там, жінки з пишними грудьми, підтиканими спідницями, позакачуваними рукавами, діти-пастушки, старе й мале збіглось до шляху.

Коні ритмічно помахують головами, прихають... Спітнілі їх сперса виграють вальками випятих мязів. Копита м'ярко топчуть шлях і збивають куряву.

Вершники бадьорі й веселі. Гору кучерів над лівим ухом криє напнутим дашком круглий кашкет, який дивом-дивним тримається потилиці. Через груди навхрест кріс, шабля і „патрон-таш“. Ширісні штани з червоними лампасами.

— Далеко єщо австрієц?

— О, далеко! Там, — махали люди рукою...

— Ей, красотка!.. Пайдьом с нами!.. На нмца!..

Дівчина закриває хвартушком очі. — Ідїть самі... Хїба вас мало?..

О, не мало. Ідуть — лава за лавою — міцногруді, усміхнені. І де ті коні плекалися, яка земля їх викормила? Боже, яка та, мабуть, велична земля!

До дому верталися дівчата поспіхом. Хтось засапаний, без кашкета, пробіг полями. — На сходку! Всі на сходку! Війнааа!

Війна, війна! — Пробігло полями. На магазинському чорному зрубі приліплена широка „бамага обявленіє“. Така саме „бамага“ на церковних воротах і коло Гершка на перехресті до паркана старого Соловія тістом приліплена.

Дядьки збивають коси, кладуть серпи. У кожного вираз непевности. Вулицями, якими проїхали комонники, пішли селяни. Пішли поважні дядьки, пішли їх жінки, їх діти. Коло „шкальні“ збори. Старшина читає в голос царський наказ. Дехто кашкета стягнув і цупко тримає його в задубілій від напруження долоні.

— Так значить „перший разряд — червоно-білетчика“ завтра раненько, з харчами на три дні, виїхати до воїнського начальника — закінчив своїми словами старшина.

(Продовження буде).

